

OK 443

SŁOWO WSTĘPNE

Korzystając z łamów organu Instytutu Zachodniego w Poznaniu, oddajemy do rąk Czytelników tom materiałów z sesji naukowej poświęconej 60-leciu działalności Związku Polaków w Niemczech (1922 - 1982), a zorganizowanej w dniach 27 i 28 stycznia 1983 r. w Poznaniu przez Zakład Badań nad Polonią Zagraniczną Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu i Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” w Warszawie. Wzięli w niej udział naukowcy z różnych ośrodków badań polonijnych i niemcoznawczych w Polsce oraz z RFN i NRD; ze względu na jubileuszowy charakter sesji, w obradach uczestniczyli także licznie byli i współcześni działacze Związku Polaków w Niemczech z księdzem Edmundem Foryckim, prezesem Związku, na czele.

Sesja ta miała być uwieńczeniem cyklu imprez naukowych i kulturalnych, zorganizowanych w Polsce ku upamiętnieniu i uczczeniu Związku Polaków w Niemczech, który od jego utworzenia w 1922 r. aż po dzień dzisiejszy zachował przodującą pozycję wśród różnych organizacji Polaków w Niemczech.

W 60-letniej historii ZPwN wyróżnić można co najmniej trzy kolejne fazy. Od utworzenia w 1922 r. do wybuchu II wojny światowej w 1939 roku organizacja ta skoncentrowała swoją działalność w tych rejonach Niemiec, w których znajdowały się mniej lub więcej zwarte skupiska autochtonicznej ludności polskiej (Śląsk Opolski, Warmia, Mazury, Powiśle, Babimojszczyzna, Ziemia Złotowska). Nie zaniedbywano też tradycyjnej aktywności polskiej w skupiskach wychodźczych w głębi Niemiec (Zagłębie Ruhry, Berlin, Hamburg, Brema i inne). Okres II wojny światowej i nasilonego terroru hitlerowskiego formalnie przerwał istnienie ZPwN; faktycznie istniał ten Związek nadal w sercach i umysłach jego członków, którzy w tych ciężkich czasach często dokumentowali ofiarą swego życia wierność zasadom zawartym w „Pięciu Prawdach Polaków w Niemczech”. Po 1945 r. nastąpiło odrodzenie ZPwN już tylko w skupiskach polskiego wychodźstwa w zachodnich i środkowych Niemczech, na obszarach utworzonej w 1949 r. Republiki Federalnej Niemiec i Berlina Zachodniego.

Skupiska te powiększyły się w następstwie wojennych i powojennych migracji i peregrynacji. Polska ludność rodzima Opolszczyzny, Po-

¹ Przegląd Zachodni 4/84

granicza, Warmii i Mazur doczekała się wówczas powrotu do Macierzy, natomiast działalność odrodzonego ZPwN skoncentrowała się wokół zabiegów o utrzymanie polskiej świadomości narodowej, walki o interesy polskiej mniejszości w RFN i o utrzymanie więzi z kulturą ojczystą. Należy tu nadmienić, że powojenne odradzanie się ZPwN było utrudnione sytuacją wytworzoną na terenie Niemiec i zakłócone bolesnym procesem rozłamu. I tym razem jednak ZPwN przemógł siły, które działały przeciw niemu i dziś znak Rodła i „Pięć Prawd Polaków” stanowi ważną ostoję aktywności polskiej na obszarze RFN i Berlina Zachodniego.

Materiały publikowane w niniejszym zeszycie „Przeglądu Zachodniego” nie stanowią protokolarnego zapisu obrad sesji, która miała dwójaki charakter: po pierwsze — były to obrady robocze, zmierzające do ustaleń faktograficznych i weryfikacji niektórych sądów ogólnych (dotyczy to w szczególności okresu międzywojennego, II wojny światowej oraz odradzania się i rozłamu ZPwN po wojnie); po drugie — sesja miała charakter rocznicowy. Znalazło to szczególny wyraz w przemówieniach otwierających obrady, jak również w wypowiedziach niektórych dyskusyjantów, zwłaszcza z grona działaczy ZPwN. Ta część sesji i ten jej nurt świadczył zarazem o docenianiu ogromnej roli ZPwN przez społeczeństwo i władze w Kraju, a zarazem zwracał uwagę na głębię kontaktów i więzi ZPwN ze społecznością polską w każdych okolicznościach. Kontakty te podtrzymują Polacy żyjący poza granicami, brak kontaktów równałby się dla nich odcięciu od korzeni, wraz z wszelkimi fatalnymi konsekwencjami.

Sesję otworzyła doc. dr hab. B. Szydłowska-Ceglowa, kierownik Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, przypominając „Pięć Prawd Polaków”, ogłoszonych uroczystie na I Kongresie Polaków w Niemczech 6 marca 1938 r., które stały się wytyczną działalności Związku Polaków w Niemczech:

„Jesteśmy Polakami

Wiara ojców naszych jest wiarą naszych dzieci

Polak Polakowi bratem

Co dzień Polak Narodowi służy

Polska Matką naszą — nie wolno mówić o Matce źle”.

Podkreślając zasługi Związku Polaków w Niemczech w obronie najwyższych wartości polskich i budzeniu ducha narodowego powiedziała, że trwałym pomnikiem jubileuszu tego 60-lecia będzie opracowywana przez pracowników Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną oraz przy pomocy Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” w Warszawie monografia dziejów Związku. Pozycja ta będzie również for-

mą spełnienia naszego wspólnego obowiązku — Kraju oraz Związku Polaków w Niemczech, aby uratować od zapomnienia wszystkie dokumenty i ślady tak bogatej i wszechstronnej działalności Związku.

Zabierający następnie głos prezes Związku Polaków w Niemczech, ks. Edmund Forycki, nawiązał do 60 rocznicy powstania reprezentowanej przez niego organizacji. Podkreślił przede wszystkim niezłomną wolę ZPwN „zachowania mowy ojczystej, obyczajów narodowych oraz wiary ojców naszych”. Dążąc do tych celów, ZPwN zdaje sobie sprawę z konieczności utrzymania żywych kontaktów z Macierzą. „Związek uświadamia w członkach — mówił ks. Forycki — poczucie dumy narodowej, a w chwilach krytycznych dla Polski — jak obecnie — wskazuje im na dorobek kulturowy narodu polskiego na przestrzeni przeszło tysiącletniego jego istnienia”. Jako jeden z przykładów żywego zainteresowania ZPwN losami Kraju podał on niesienie Rodakom w Polsce pomocy materialnej w formie darów. Wskazywał też na godny ubolewania rozłam wśród Polaków w Niemczech Zachodnich, do powstania którego doszło nie bez winy czynników spoza Związku i który wpływa ujemnie na całokształt życia polskiego w RFN. „Przetrzymaliśmy — mówił dalej — burze i nawałnice, pozostaliśmy twardzi, nieugięci i wierni założycielom Związku Polaków w Niemczech oraz królewskiemu znakowi Rodła. Nasz kurs był, jest i będzie jasny, — nim jest polskość. Niezależnie od konstelacji politycznych w Kraju, naszą Ojczyzną jest Polska, a jej mowa, zwyczaje ludowe oraz dorobek kulturalny narodu polskiego będą zawsze naszą ozdobą na obczyźnie. Pomni ostatniej 'Prawdy Polaków' w Niemczech: 'Polska Matką naszą — nie wolno mówić o Matce źle', nie frymarczymy dobrym imieniem Ojczyzny i unikamy wszystkiego, co by mogło ją zbezczcić”.

„Pragniemy być dobrymi synami Polski oraz walczyć na obczyźnie za polskość, która może się wszędzie pokazać. Związek Polaków w Niemczech, wierny także innej 'Prawdzie Polaków': 'Co dzień Polak Narodowi służy', stara się być z Ojczyzną w najlepszym kontakcie i zawsze ją szanuje”.

Ks. prezes wskazał też następnie na brak rzetelnej informacji o ZPwN i jego działalności, co powoduje często błędne oceny i brak zrozumienia dla jego roli. Obecna sesja naukowa organizowana w Poznaniu winna — jego zdaniem — przyczynić się do sprostowania wielu jeszcze krzywdzących ZPwN sądów i oddania należnego mu uznania.

Kończąc swe wystąpienie ks. Forycki powiedział: „W sześćdziesiątą rocznicę istnienia ZPwN śmiało i odważnie mogę zawołać: 'Gaude Mater Polonia' — 'Ciesz się Matko Polsko', ponieważ w tym Związku miałas, masz i mieć będziesz swego szczerego i odważnego rzecznika w Niemczech”.

Przekazując w imieniu Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” (Warszawa) życzenia owocnych obrad zastępca sekretarza generalnego Zbigniew Tomkowski zaznaczył w swym przemówieniu, że obchody 60-rocznicy utworzenia ZPwN umożliwiają spojrzenie na bogate patriotyczne tradycje społecznego ruchu polonijnego w Niemczech sięgające drugiej połowy XIX stulecia, tradycje, z których wyrósł Związek „i do których dorobku sięga pomnażając je, wzbogacając i rozwijając”. Albowiem — jak mówił dalej — każdy z różnych okresów historycznych, w których przyszło działać ZPwN, kształtował odmienne warunki życia Polonii. Charakteryzując krótko te okresy dostrzegamy jednak w każdym z nich patriotyczną postawę Polonii w Niemczech. Wspólną manifestacją takiej postawy był Kongres Polaków w Berlinie w 1938 r., gdy sformułowano ostatecznie „Pięć Prawd Polaków” w Niemczech, które po dzień dzisiejszy stanowią podstawę działalności społecznej Polonii w Niemczech.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. ZPwN uczestniczył w akcji reemigracyjnej, a jego działacze odegrali doniosłą rolę w organizowaniu życia społeczno-gospodarczego w Polsce, zwłaszcza na odzyskanych, piastowskich ziemiach zachodnich i północnych. „Wyrazem patriotycznej postawy Polonii niemieckiej był jej udział w akcjach społecznych na rzecz Polski: budowy Szkół Tysiąclecia, Centrum Zdrowia Dziecka, odbudowy Zamku Królewskiego, a ostatnio również szlachetnej akcji pomocy charytatywnej. Stały się one okazją do ożywienia działalności środowisk polonijnych. W działalności tej doniosłą rolę spełnia ZPwN, stowarzyszenie prowadzące wszechstronną działalność kulturalno-oświatową i wychowawczą, kultywujące polskie tradycje patriotyczne”.

Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną odnosi się z pełnym uznaniem i szacunkiem do działalności ZPwN. Przypominając program Towarzystwa Z. Tomkowski wskazał na niekontrowersyjne dziedziny współpracy Kraju z Polonią, możliwe do zaakceptowania przez różne środowiska polonijne. Jego zdaniem, obrady sesji naukowej „pozwolą nie tylko na ukazanie dorobku i roli ZPwN, umiejscowienie tej organizacji w dziejach społecznego ruchu polonijnego i wzbogacenie wiedzy naszego społeczeństwa o działalności Związku”, lecz „przyczynią się również do bliższego określenia płaszczyzn dobrej, korzystnej dla obu stron współpracy Związku z Krajem”.

Wyraził również przekonanie, że dobrą podstawą tej współpracy będą dotychczasowe doświadczenia oraz rola, jaką Związek spełnia w kształtowaniu kontaktów z Krajem. Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” nie będzie szczędzić wysiłków, aby ta współpraca rozwijała się najpomyślniej dla dobra Polonii w RFN i naszego Kraju.

W prezentowanym zeszycie zamieszczono wszystkie referaty wygłoszone na sesji po zweryfikowaniu, ewentualnie uzupełnieniu i zaopatrzeniu w przypisy. Opracowanie redakcyjne zostało skonsultowane z autorami poszczególnych tekstów i uzyskano ich aprobatę. Prócz referatów zamieszczono większość wygłoszonych lub nadesłanych komunikatów naukowych oraz — obszerne nieraz — głosy w dyskusji. Wystąpienia podczas dyskusji zostały skrócone i omówione z powodu ograniczenia objętości redagowanego zeszytu i wyeliminowania ewentualnych powtórzeń. Teksty referatów i komunikatów wygłoszonych w języku niemieckim drukujemy w oryginale, opatrując je w streszczenia polskie.

Jest rzeczą oczywistą, że przy obecnym stanie badań źródłowych przedstawione w tym zeszycie materiały dalekie są od rangi syntezy. Pobudzić mają raczej do dalszych badań i analiz, zwłaszcza w celu eliminowania zbyt powierzchownych sądów i zbyt daleko idących uproszczeń. Jest to tym bardziej ważne, że ZPwN kontynuuje swoją owocną działalność, a spojrzenie na ostatnią, współczesną nam fazę jego aktywności pozwala raczej tylko na ujęcie typu kronikarskiego, czy nawet publicystycznego oraz dość ogólną charakterystykę. Nic dziwnego, że większość publikowanych tutaj materiałów dotyczy historii, czy nawet prehistorii ZPwN, a okres najnowszy jest potraktowany stosunkowo skromnie.

Wobec nikłej dotychczas literatury naukowej traktującej o ZPwN spodziewamy się, że przekazywany do rąk Czytelników numer „Przeglądu Zachodniego” zapełni pewne luki w badaniach i wzbudzi zainteresowanie zarówno w Kraju, jak i poza granicami, a zwłaszcza w środowiskach polonijnych.

Całość materiałów pod względem merytorycznym do druku przygotowali niżej podpisani

Barbara Szydłowska-Ceglowa, Jerzy Kozłowski

